

A fiatalok elítéltek szakmai képzése

1974. január 1-i hatállyal az igazságügyminiszter Dunai Vegyesipari Vállalat elnevezéssel önálló iparvállalatot alapított a Fiatalok Börtöne és Fogházában fogvatartott fiatalok elítéltek foglalkoztatására.

A vállalat induló vagyona 7,7 millió Ft volt, amely az eltelt 10 év alatt 84 millió Ft-ra növekedett. Az elítéltek többsége a büntetés végrehajtásának megkezdése előtt nem végzett termelőmunkát, nem hozott hasznot a társadalom számára. Az elmúlt évtizedben viszont kilencezer elítélteket tanítottak be meghatározott munkafolyamatra, és ezerkétszáz tett sikeres szakmai vizsgát.

A fiatalok elítéltek Magyarországon alkalmazott munkáltatási rendszernek két nagy előnye van.

1. A vállalati rendszerű foglalkoztatásból adódóan az elítéltek munkáltatása nem igényel költségvetési támogatást, sőt keresetükből fedezni tudják eltartási költségeiket. A számukra képzett részesedési alap felhasználásával pedig javítani lehet oktatásuk, sport- és kulturális foglalkozásaik tárgyi feltételeit.

2. A Dunai Vegyesipari Vállalatnál kialakult munkáltatási rendszer megköveteli az elítéltek intenzív betanítását az adott munkafolyamatok elvégzésére, és ott, ahol az oktatási feltételek megvannak, szakmai képzésükre. Tekintettel arra, hogy a Dunai Vegyesipari Vállalatnál az elítéltek munkáltatása üzemi keretek között folyik, az elítéltek szabadulásuk után társadalmilag hasznos termelőmunkával foglalkoztathatók.

A munkavégzés során — a teljesítményért kapható kedvezményekre való törekvés következtében — meggyorsul a betanítás folyamata, ami közvetve hozzájárul az elítéltek műveltségi szintjének emeléséhez, személyiségük fejlődéséhez. A rendszeres munkavégzés megkövetelése, a szakmai oktatás biztosítása beépült a büntetésvégrehajtás nevelési hatásrendszerébe, annak szerves részévé vált.

A szabadságvesztésre ítélt fiatalok bűnelkövetők száma 1974-től napjainkig megduplázódott. Az előrejelzések szerint a fiatalok bűnözés a továbbiakban is emelkedő tendenciát mutat. Ugyanakkor az elítéltek összetétele, iskolai végzettségük, szellemi és fizikai képességük jelentősen romlik. Ezek a tények szükségessé teszik a munkáltatás és a szakmai képzés rendszerének felülvizsgálatát. Meg kell határozni azokat a feladatokat, amelyek végrehajtásával javítható a fiatalok elítéltek foglalkoztatásának eredményessége, továbbá növekszik annak valószínűsége, hogy a szabadulásuk után munkába állnak és törvénytisztelő, hasznos tagjai lesznek a társadalomnak.

Dunai Vegyesipari Vállalat

A vállalati alapítólevélben meghatározott vegyesipari tevékenység magában hordozza azt a feltevést, hogy a fiatalok elítéltek iskolai végzettsége, szellemi,

fizikai képessége heterogén, és eredményes munkájuk egy termelési profilon belül nem biztosítható.

A vállalat az építőanyag-ipari ágazathoz tartozik és betonelemeket gyárt. A betonüzem kb. 30 ezer m³ beton feldolgozására képes évente. Bár az alkalmazott technológiák nem a legkorszerűbbek — elsősorban a kézi gyártás dominál — megtalálhatók itt azok a betonipari alaptevékenységek, amelyek a szakmunkásképzés gyakorlati feltételeit jelentik.

A betonüzemben gyártott termékek iránti kereslet jelentősen csökkent az utóbbi két évben, ezt a termelési profilt mégis fenn kívánjuk tartani. De fel kell készülni az igényesebb technológiák fogadására, a termékszerkezet korszerűsítésére és — ezzel egyidejűleg — a szakmunkásképzés színvonalának javítására.

A hatvanas-hetvenes évek munkaerőhiánya, valamint a korábbi évek gazdasági szabályzói kedvező feltételeket teremtettek arra, hogy egyes nagy vállalatok a telephelyük közelében lévő büntetésvégrehajtási vállalatokkal, így a Dunai Vegyipari Vállalattal is kooperációs szerződéseket kössenek munkaerőgondjaik enyhítésére.

A kooperációs szerződésekben az együttműködő partner általában magára vállalta a termelőeszközök biztosítását, telepítését, valamint a termelés előkészítését és irányítását. A kooperáló partner az esetek többségében megszervezte a betanítottmunkás-képzést és szabadulásuk után fogadta az elítélteket.

A jelenlegi gazdasági szabályozók kedvezőtlenül érintik a büntetésvégrehajtási vállalatokat, és az egyre iskolázatlanabb elítéltekkel nehéz fenntartani a kooperációt a meglévő partnervállalatokkal, és még nehezebb újabb együttműködési szerződéseket kötni.

Az eltelt 10 év során 15 partnerrel dolgozott együtt hosszabb-rövidebb ideig vállalatunk, napjainkban viszont már csak öt vállalattal vagyunk kapcsolatban.

Jelenlegi kooperációs kapcsolataink közép-, illetve hosszú távúak. A Zrinyi Nyomda részére mintegy 80 elítélt végzi két műszakban a hetilapok fűzését. A Csepel Autógyár ebben az évben 500 fiatalkorút foglalkoztat. Elítéltek végzik az Ikarus- és tehergépkocsi-programhoz csatlakozó csőszerelvények gyártását, a vázelemek hegesztésének jelentős részét, a járműgyártással kapcsolatos présmunkákat, továbbá a pótkocsielemelek szerelését.

A MÁV Északi Járműjavító Üzeme körülbelül 20 elítéltet foglalkoztat forgácsoló és lakatos betanított munkával. 1984 végétől 50 fiatalkorú dolgozik a Fegyver és Gázkészülék Gyár ócsai részlegében, ahol — úgy tűnik — további bővítésre is gondolhatunk.

Jogi rendelkezések

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény külön fejezetben foglalkozik a fiatalkorúakkal. A 108. §. szerint a fiatalkorúval szemben alkalmazott büntetés vagy intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányban fejlődjék és hasznos tagjává váljék a társadalomnak.

Az 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet új elemei közül az a leglényegesebb, hogy az elítélteknek már nemcsak kötelessége, hanem joga is a munka. A tvr. előírja, hogy „a szabadságvesztés végrehajtása során külön gondot kell fordítani a fiatalkorúak nevelésére, oktatására, személyiségének fejlesztésére és testi fejlődésére”.

Az igazságügyminiszter 8/1979. IM. számú rendelete a Büntetésvégrehajtási Szabályzatról, annak 33. §-a következőket írja a szakirányú képzésről: „az elítéltet, ha képzésre alkalmas és büntetési ideje lehetővé teszi — amennyiben a feltételek biztosíthatók — szakmunkásképzésben kell részesíteni. Azt a szakképzetlen

elíteltet pedig, akit szakmunkásképzésbe nem lehet bevonni, betanítottmunkás-képzésben kell részesíteni.”

A szakmunkás- és betanítottmunkás-képzés megszervezése a büntetésvégrehajtási intézet feladata. A vizsgálónak olyan bizonyítványt kell adni, mely nem utal arra, hogy tanulmányait büntetésvégrehajtási intézetben végezte.

Fiatalkorú elítéltek

A törvény szerint az a bűnelkövető számít fiatalkorúnak, aki bűncselekményét a 14. életévének betöltése után, de a 18. életévének betöltése előtt követte el. A 21. életévük betöltéséig a kiszabott szabadságvesztés-büntetést a fiatalkorúak Tökölön, a Fiatalkorúak Börtöne és Fogházában kötelesek letölteni.

Az itt fogvatartott fiatalkorú elítéltek közel 10%-a analfabéta, 60%-a pedig nem végezte el az általános iskola 8. osztályát. Az általános iskolát végzettek 25%-a kiegészítő iskolába járt, jelentős részük még nem végzett rendszeres termelőmunkát, zömmel alacsony intelligenciaszinttel bírnak.

Az elítéltek a törvény által előírt időbeosztás szerint töltik büntetésüket. A nevelésre fordítható idő a munkáltatás, az iskolai oktatás, az egyéni és csoportos nevelési foglalkozások, végül a különböző sport- és kulturális foglalkozások között oszlik meg.

Alapvető, hogy az elítélt a vállalat által biztosított lehetőségeken belül a számára kijelölt munka elvégzésére alkalmas legyen. Sajnos az esetek többségében a képességek vizsgálatánál alkalmatlanságot tapasztalunk, részben mert a munkakörök száma korlátozott, részben mert az elítéltek jelentős részénél hiányzik a konkrét munkához kapcsolódó motiváció.

Nevelés és munka

A nevelésemélet egyik alapvető megállapítása, hogy a termelőmunka a nevelés egyik leghatékonyabb eszköze. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a börtönben végzett munka kényszer jellege ellenére a 16—21 év közötti korosztály — a végzett munka hasznosságának és értékességének tudatosításával — könnyen aktivizálható.

A Dunai Vegyesipari Vállalatnál foglalkoztatott fiatalkorú elítéltek képességeit és összetételét figyelembe véve a munka társadalmi hasznossága mellett már az is jelentős eredmény, hogy az elítéltek elsajátítják a munkahelyi viselkedés szabályait, megismerik az adott munkaterületeken a termelési folyamatok rendszerét, s nem utolsósorban, hogy szokásukká válik a rendszeres munkavégzés.

A munkavégzés csoportokban történik. A közösség hatására pedig bizonyos jellembeli tulajdonságok (mint fegyelem — önállóság — megbízhatóság) megerősödnek. A munkavégzés kihat az értelmi képességekre is, javul a megfigyelőképesség, az ítélőképesség, a kombinálóképesség, továbbá az analízáló és szintetizáló képesség, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Nem elhanyagolható tényező a fizikai munkavégzés során bekövetkező testi fejlődés sem.

Szakmai képzés Tökölön

Szakképzésen általában olyan képzést értünk, amely korszerű elméleti és gyakorlati tudást ad valamely élethivatás megkezdéséhez, illetőleg betöltéséhez. A fiatalkorú elítéltek szakmai oktatása és szakképzése ezt a célt igyekszik megközelíteni.

Sokféle munkát végeznek a fiatalok

A szakmai oktatásnak komoly gátja, hogy az elítéltek átlag nyolc hónapot töltenek az intézetben. Kizárólag az intenzív oktatási formák eredményesek. A szakmai képzésben részt vevők lemorzsolódása nem több 10-15%-nál. Ez az országos átlaghoz képest, mely évente mintegy 20%, jónak mondható.

Szakoktatási formák

Egyszerű betanított munka

A fiatalok elítéltek többsége a szabadságvesztést megelőzően nem dolgozott rendszeresen, így a betanítás elsődleges célja az adott munkahely termelő feladatainak elsajátítása mellett a munkahelyi viselkedés alapvető normáinak kialakítása, a munkavédelmi szabályok megismertetése és megkövetelése. Ez a feladat a munkahelyi művezetőkre hárul.

Az elítéltek többségénél a bonyolultabb betanítottmunka-képzésnek gátat szab az alacsony tudás- és képességszint, valamint a gyakorlat hiánya. Ezek a tények meghatározzák a termelési profilok kiválasztását, és megkövetelik a technológiai folyamatok minél egyszerűbb elemekre történő felbontását.

A betanítási idő általában 2–4 hét között mozog, lényeges elméleti felkészültséget nem igényel. Ez alatt az idő alatt az elítéltek többsége a teljesítménybéres munkakörben eléri a 90-100%-ot.

Gondos kiválasztás esetén is előfordul, hogy az elítélt alkalmatlan az adott munkakör betöltésére. Legtöbbször ez az alkalmatlanság már a betanulási időn belül kimutatható. Ilyenkor indokolt az elítéltet minél előbb leváltani és átirányítani más munkakörbe.

Vállalati tanfolyamok

Részben a munkavédelmi előírások, részben a termelési folyamatban alkalmazott gépek és berendezések nagy értéke miatt bizonyos munkafolyamatok elvégzésére, gépek és berendezések kezelésére a vállalat oktatást szervez a helyi igényeknek megfelelően. A tanfolyamok befejeztével az elítéltek vizsgát tesznek az oktatókból és az illetékes szervezeti egységek vezetőiből álló vizsgabizottság előtt. A tanfolyamok időtartama, beleértve az elméleti és gyakorlati oktatást is, 30—80 óra. Ezekben a tanfolyamokon a vállalat évente mintegy 50—60 főt képez ki gépkezelőnek, segédfűtőnek, darukötözőnek, illetőleg a belső szállításhoz gépjárművezetőnek. Ebbe a körbe sorolható az Ipari Szakmai Továbbképző Intézet szervezése is. Ahol a vállalat oktatói évente 10—15 elítéltnak 100 órás targoncavezetői tanfolyamot tartanak.

A tanfolyamok bevezetése óta javult a gépek, berendezések rendeltetésszerű használata és ezzel párhuzamosan mérséklődtek a tmk-költségek, és minimálisra csökkent a balesetek száma.

Betanítottmunkás-képző tanfolyamok

A Zrínyi Nyomdával kötött kooperációs szerződés következtében évente 40-50 elítélt lesz rotációs gépmester, segédmester, kötészeti gépkezelő. A nyomógépek leszerelésével 15—20 főre csökkent a képzettek száma.

A nyomdaipari betanítottmunkás-képzés szükségével egyidejűleg bővült a Csepel autógyári kooperáció, illetőleg a betanított hegesztők képzése. Ez utóbbi tanfolyam mintegy 100 órás elméleti és 100 órás gyakorlati foglalkozást jelent.

1977 és 1984 között közel 320 nyomdaipari betanított munkás és 600 hegesztő tett eredményes betanítottmunkás-vizsgát. A nyomdaipari oktatásnál a Zrínyi Nyomda, a hegesztőknél az Ipari Szabványügyi Továbbképző Intézet az a szerv, amely kiállítja a bizonyítványokat. Az oktatást részben a vállalat, részben a kooperáló partner szakemberei végzik.

Azon túlmenően, hogy a vállalat kooperációs kötelezettségeit és büntetvégrehajtási feladatait nem tudja teljesíteni a betanítottmunkás-képzés nélküli, e képzésnek megvan az az értelme, hogy az elítéltek szabadulásuk után az ország bármely részén, viszonylag jó kereseti lehetőségek mellett könnyen elhelyezkedhetnek.

A betanított hegesztők kétéves szakmai gyakorlat után intenzív szakmunkás-tanfolyamon vehetnek részt, ami pályán maradásukat erősen motiválja.

A Csepel autógyári kooperáció további bővítése, mely elsősorban hegesztési munkákra irányul, évente 140—160 elítélt betanítását teszi szükségessé.

Az oktatás költségei, az elítéltek összetétele megköveteli a betanítás tematikájának felülvizsgálatát és intenzívebb oktatási forma bevezetését teszi szükségessé. Ez utóbbi módszertanának kidolgozásánál felhasználhatók a külföldön alkalmazott gyorsoktatási módszerek.

Szakmunkásképzés

A munkaügyi miniszterhelyettes 1976. évi engedélye alapján, az Építési és Városfejlesztési Minisztérium által meghatározott tematika szerint, az 1614—1.

számú betonelemgyártó szakmában intenzív szakmunkásképzés indult vállalatként. Az engedély lehetővé tette, hogy az oktatási idő egy tanévre, a szakmunkásvizsga leteltének korhatára pedig a 17. életév betöltésére csökkenjen.

Korábban a betonüzemben foglalkoztatott elítéltek részére csak betanított-munkás-képzést tudunk szervezni, mivel nem rendelkezünk a szakmunkásképzéshez szükséges feltételekkel (így a kétéves szakmai gyakorlattal, az általános iskola eredményes befejezésével, a 16. életév betöltésével stb.). Jelenleg a Pilisvörösvári Szakmunkásképző Intézet szervezésében a vállalat és a bv. intézet dolgozói végzik az oktatómunkát.

1983-tól kezdődően az 1614—1. számú betonelemgyártó szakma helyett az 1621—1. számú vasbetonipari szakma oktatása folyik Tökölön. 1977 óta 108 elítélt tett sikeres vizsgát ezekben a szakmákban. Évente közel 20-25 fő beiskolázására kerül sor.

A gyakorlati órák száma 1920, míg az elméleti óráké 560. A gyakorlati oktatás munkaidőben folyik, míg az elméleti oktatás az elítéltek szabadidejében történik. A sikeres vizsgát tett elítélt részére a 206. számú Pilisvörösvári Szakmunkásképző Intézet állítja ki a bizonyítványt.

A betonelemgyártó szakmunkásképzéssel kapcsolatos tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a Dunai Vegyipari Vállalatnál csak a szakmunkásképzés intenzív formája valósítható meg. A szakmunkásképzés bővítésére hasonló formában a hegesztő szakmában nyílik majd lehetőség.

Személyi feltételek

Az elmúlt 10 év alatt kialakult az a vállalati szervezet, amely a 37 éves átlag-életkor ellenére képes mind a gazdasági, mind a büntetésvégrehajtási feladatok megoldására. A vállalat 126 dolgozójából 18 rendelkezik felsőfokú és 51 középfokú végzettséggel. Azoknak a közvetlen termelést irányító művezetőknek, akiknek nincs középfokú végzettségük, általában valamilyen vas- vagy építőipari szakmájuk van.

Ezzel a háttérrel elvárható, hogy a vállalati szakemberek egyre nagyobb része vállaljon szerepet az elítéltek szakmai oktatásában. A vállalati szakemberek bevonása az oktatásba ugyanis növeli egyfelől a betanítást irányító művezető tekintélyét, másfelől csökkenti a munkáltatás kényszerjellegét. Az oktatói feladatok fokozzák az önképzés igényét, és erősítik a személyi állomány kötődését az adott munkakörhöz.

Nem elhanyagolandó körülmény az sem, hogy a vállalati szakemberek jobban ismerik a büntetésvégrehajtási viszonyokat, mint a külső intézmények oktatói.

Tárgyi és pénzügyi feltételek

A büntetésvégrehajtás a fiatalok elítéltek Tökölre helyezésétől kezdődően fokozatosan és az átlagot meghaladóan javította a fiatalok nevelésének tárgyi feltételeit. A pénzügyi eszközök korlátozott volta ellenére új elhelyezési körlet épül az intézet területén, és a bv. központi alapjából származó pénz felhasználása lehetővé tette egy szakoktatási csarnok létesítését is.

A kooperációs partnerek is támogatják az intézetet a szakképzés feltételeinek biztosításában. A szükséges oktatótermek, oktatási anyagok, a gyakorlati oktatáshoz elengedhetetlen berendezések a büntetésvégrehajtási átlagnál jobban biztosítottak, de korántsem kielégítőek.

A szakmai képzésben például gondot okoz, hogy a részt vevő elítéltek nem hagyhatják el az intézetet, és így a képzés kissé egysíkúvá válhat. Ezt korrigálандó, a közeljövőben nagy szerepet játszhat a képmagnetofon az oktatás tematikájához kapcsolódó filmekkel. A meglévő oktatási segédanyagokat adaptálni kell igényeinkhez, és szélesebb körben kell alkalmazni az oktatás szemléltető eszközeit.

A fejlesztés lehetőségei

A fiatalok elítéltek vállalati rendszerű foglalkoztatása és szakmai képzése a nevelési célkitűzések elősegítésén túl gazdaságpolitikailag is hasznos tevékenység. Szabadságvesztés-büntetésük letöltése után a fiatalok potenciálisan értékebb munkaerőként kerülnek vissza a szabad életbe.

Az elítéltek foglalkoztatási rendszere és a népgazdaság fejlesztését szolgáló szabályozók ellentétesen hatnak a büntetésvégrehajtáson belül. 1985-től ugyan a Pénzügyminisztérium elismerte a bv. vállalatok kényszerpályáját (mely az alacsony képzett elítéltek teljes körű foglalkoztatásából ered) és módosította a gazdasági szabályozókat, de az így nyújtott kedvezmények sem juttattak minket előnyhöz, csak hátrányainkat mérsékeltek.

A büntetésvégrehajtás alapvető érdeke a szakmai képzés színvonalának javítása a romló gazdasági feltételek ellenére is. A termelés hatékonyabb szakmai képzést, illetve a feltételrendszer javítását igényli.

Az alkalmazott szakképzési formák biztosítják ugyan a vállalat működéséhez szükséges minimális szakmai követelményeket, de a képzés szervezettségének, eredményességének javítására még vannak tartalékok.

— Az elítéltek szabadulás utáni pályán maradására, továbbtanulására csekélyek az esélyek, általában a bűnelkövetéssel összefüggő környezeti tényezők miatt, bár megbízható számadatok nem állnak e téren rendelkezésünkre. Az utógondozási rendszer fejlesztésével irányíthatóbbá válna a pályán maradás, a megbízható, rendszeres visszajelzés pedig nagymértékben segítené a szakmai képzés hatékonyságát.

— Bővíteni kell a szakmai képzés feltételrendszerének fejlesztésére szolgáló anyagi források körét.

— A jól képzett oktatási személyzetet feladataikhoz mértén kell megbecsülni.

— Várhatóan nem javul a fiatalok összetétele (sem a képességek, sem a képzettség tekintetében), hisz a prognózisok további romlást jeleznek, ezért intenzívebb oktatási módszerek alkalmazására kell törekedni.

— A szakmai oktatás és a munkáltatás megkezdésekor az elítélteknél nem beszélhetünk motivációról. Javítani kell tehát az ösztönzési módszerek és eszközök feltételrendszerét, és gondoskodni kell az egyénre lebontott differenciális megvalósításáról.

Koltai László